

Getuige zijn van onmacht aan de grenzen van Europa

Geestelijke verzorging in het kader van Frontex

IN DE WINTER EN HET VOORJAAR VAN 2016 ben ik als geestelijk verzorger een vijftal keren naar het eilandje Chios geweest ter ondersteuning van de daar aanwezige militairen. Daar zat toen een groep van ongeveer 50 mensen, samengesteld uit marechaussees, mariniers, mensen van de IND, tolken en zeehavenpolitie. Zij droegen bij aan de opvang en registratie van de vluchtelingenstromen – namens Frontex, de organisatie die namens de Europese Unie grenzen van Europa bewaakt. Chios is een klein Grieks eiland op slechts 5 km van de Turkse kust. De zeestraat die tussen het eiland en Turkije ligt, loopt van zuid naar noord en heeft op diverse plekken een paar rots-eilandjes. Die kunnen in geval van nood (een lekkende boot) in elk geval een letterlijke vluchtheuvel zijn. Daarom kiezen veel vluchtelingen voor deze oversteekplaats. Bovendien is Lesbos massaler, duurder en gevaarlijker. In de winter van 2016 staken, in weer en wind, gemiddeld rond de 400 mensen per dag de zeestraat over. Soms dagenlang niemand, maar bij gunstig weer soms 2500 mensen per dag. Af en toe in onthutsend slechte omstandigheden bij temperaturen van rond de 5 graden, zeewater dat niet veel warmer was, en soms bij windkracht 6 (of 7). De mensen van Frontex (mannen en

In de bijdrage van Frank Kamp kwam de vluchtelingenproblematiek aan de zuidgrenzen van Europa al kort ter sprake. André de Oude beschrijft de ingrijpende omstandigheden en taken waarmee Defensiemedewerkers in het kader van Frontex te maken krijgen. In het spanningsveld van overleven, leugens, regelgeving en vooral onmacht worden deze medewerkers met zichzelf geconfronteerd. De geestelijk verzorger is getuige van die onmacht, erkent de grenzen van wat mensen kunnen en biedt een kader voor deze ervaringen.

André de Oude

vrouwen) doen hun werk ononderbroken, dag en nacht en in alle omstandigheden.

Samenwerken met horten en stoten

Marechaussees hebben een andere taak dan mariniers. Marechaussees werken als opspo-

ringsambtenaren. Dit is de manier waarop zij dienstbaar aan de samenleving zijn en de Nederlandse staat beschermen. Zij zullen te allen tijde proberen de-escalerend te werken en zijn subtiel in de omgang met burgers. Zij werken meestal in kleine groepjes of zelfs in koppels. Mariniers zijn opgeleid en getraind om onder alle omstandigheden – en die kunnen soms zeer zwaar en gevaarlijk zijn – hun taak uit te voeren. Zij zullen niet per se de-escalerend werken. Als er gevaar dreigt, schakelen zij dat uit, desnoods met geweld. Waar marechaussees bij gevaar eerst dekking zoeken en proberen burgers in veiligheid te brengen, daar gaan mariniers voorwaarts en kijken hoe ze zo snel mogelijk het vijandige vuur tot zwijgen kunnen brengen, met alle daartoe benodigde middelen. Daarom verschillen de opleidingen van deze twee militaire specialisten zo enorm.

Werken in deze grenssituaties verandert je zelfbeeld

Omdat hun taakstelling zo verschillend is, kan de samenwerking op Chios getypeerd worden als een witte raaf. Dat mariniers en marechaussees samenwerken in een team, dat dan ook nog een aantal 'exoten' van buiten defensie omvat zoals zeehavenpolitie en IND-tolken, is uitzonderlijk te noemen. Door een aantal voorvallen in het verleden zijn marechaussees en mariniers niet bij uitstek elkaars vrienden of collega's – en dat is nog een eufemisme. Daar komt bij dat bij deze buitenlandse inzet mariniers onder het commando staan van een majoor van de Koninklijke Marechaussee. De commandant verbiedt de mariniers een aantal gewoonten en dat steekt. Er mag door de Frontexmensen buiten diensttijd alcohol worden gedronken; dat is anders dan bij een gewone missie omdat Frontex een buitenlandse inzet is en geen missie. De mariniers drinken tijdens een missie van drie maanden geen druppel. Dat vinden zij onprofessioneel: 'Je bent te allen tijde inzetbaar en dat lukt niet als er drie bier in zit.' Daar komt nog bij dat

de marechaussees en een Griekse politiemann mee gaan op hun boot, een RIB, een uiterst snel vaartuig waarmee onder extreme omstandigheden uiteenlopende taken kunnen worden uitgevoerd, waarbij de Griek de leiding heeft. Voor mariniers is dat niet te verteren. Apart is dat elk van beide groepen een soort bondje met mij probeert te sluiten. Ik word door beide groepen uitgenodigd om 's avonds mee te gaan eten.

Professionaliteit

Wat opvalt is dat zowel marechaussees als mariniers al snel opgaan in hun werk. Ze willen hun werk goed doen. Er is een aanzwellende stroom van vluchtelingen. De meeste vluchtelingen zijn onderkoeld, angstig, bijna paniekerig en onzeker. De bootjes zijn gammel, de reddingsvesten vaak gevuld met karton of met plastic – voor niet-zwemmers een doodsvonnis als hun boot vergaat. Zodra mariniers hiermee in aanraking komen, ontstaat er een andere houding. Hier hoeft niet gevochten te worden, hier moet geholpen worden, in welke omstandigheden dan ook. Deze houding en instelling maken op iedereen veel indruk. Eenmaal in Griekse wateren, worden de ontheemde mensen aan boord genomen, kinderen krijgen dekens en wat chocola, bootjes worden veilig naar de haven gesleept of in elk geval zo snel mogelijk naar land gebracht. Elke avond vertellen deze mariniers graag hun belevenissen aan mij als geestelijk verzorger: iemand moet hun verhaal aanhoren. Het is een ander soort debriefing dan aan de commandant. Emoties en enthousiasme klinken door in hun verhalen. Ik hoef nauwelijks verduidelijkende vragen te stellen, een meelevende opmerking is meestal voldoende. Nogmaals: mariniers zijn opgeleid om bij de zwaarste omstandigheden af te zien van gevaar of emoties. Het gaat erom hun taak efficiënt en snel uit te voeren. Hier gebeurt iets anders: hier tonen ze niet alleen moed omdat ze van gevaar afzien, hier redden ze levens van mensen die onder erbarmelijke omstandigheden op zoek zijn naar een nieuw bestaan. De dankbaarheid van deze vluchtelingen maakt hen zachter. Hun zelfbeeld

verandert, en dat zij mensen kunnen redden, stemt hen trots.

Confrontatie met (eigen) onmacht

Marechaussees hebben een andere taak. Zodra de mensen aan land zijn, moeten zij de vluchtelingen opvangen. Niet als hulpverlener maar als opsporingsambtenaar, waarbij zij een klinische en kritische blik dienen te hebben. Zij luisteren naar verhalen en proberen de waarheid boven tafel te krijgen. 'Bent u wel een Afghaan, zoals u zegt? Of komt u uit Egypte – of misschien wel uit Iran?' Er zijn veel mensen uit zeer verschillende landen en met zeer uiteenlopende motieven die Europa willen bereiken. Daarom proberen de marechaussees met behulp van experts en tolken te achterhalen of de vluchtverhalen kloppen. 'Welke kleur hebben de taxi's in het zuiden van Kabul?' Het kan immers om een gevluchte ISIS-strijder gaan. 'Wat is het telefoonnummer van je ouders en waar wonen ze? Mogen we ze bellen?' Ze werken in teams waarvan vaak twee tolken, een screener (die de kritische vragen stelt) en een documentenspecialist deel uitmaken. Zij proberen echt van vals te onderscheiden, niet alleen als het om documenten gaat, maar ook om verhalen en identiteiten. Als duidelijk wordt dat het vluchtverhaal vals is, krijgt de betrokkene geen document waarmee hij of zij asiel kan aanvragen. Wat volgt is een eindeloze tijd van wachten op uitzetting naar Turkije. De confrontatie met hulpeloze kinderen en oude mensen, met mensen die hartverscheurende verhalen vertellen, gaat deze opsporingsambtenaren niet in de koude kleren zitten. Er komt zoveel ellende op hen af, in woorden en verhalen – ze zien het, ze ruiken het. De beelden spreken boekdelen: de vermoedheid, de hopeloosheid, de uitzichtloze blik in de ogen van machteloze mensen die net het vege lijf hebben kunnen redden, de toch altijd weer ondeugende blik in de kinderoogen. Tegelijk moeten zij zich tegen deze emoties wapenen om te voorkomen dat sommige vluchtelingen een loopje met hen nemen, maar ook om zichzelf te beschermen. Van de 300 verhalen die zij tij-

dens hun dienst horen, zijn er zeker 250 gedeeltelijk onjuist of zelfs helemaal gelogen. De meesten zag ik tijdens de drie maanden die ze er werkten, verkillen. Waar ze aanvankelijk dachten als hulpverlener aan de slag te kunnen gaan, blijken ze (als je het nuchter bekijkt) alleen maar als administratieve kracht te functioneren. Want uiteindelijk wordt niemand geweigerd, alleen wordt vastgesteld welke verhalen waarschijnlijk betrouwbaar zijn en wat er zeer waarschijnlijk niet klopt. Dat gaat de computersystemen in. 's Avonds komt er af en toe iemand zijn verhaal doen op mijn kamer: enerzijds

Je moet jezelf beschermen tegen hele en halve leugens

trots op hun vakmanschap dat ze niet in een vals verhaal zijn getrapt, anderzijds is er het leed dat niet te ontkennen valt. Zij mogen en kunnen niet marchanderen. Dit alles levert ambivalente gevoelens op bij de marechaussees, onmacht, soms ook schuldgevoel. Vergeving is niet echt te koop, maar een enkel ritueel (een kaarsje, een gebed, een handgeschreven brief in zee gooien) kan wonderen doen.

Momenten van bezinning

Elke keer als ik op Chios terugkwam herhaalde zich een ritueel: 'Dominee, wanneer houdt u de kerkdienst?' Natuurlijk was er elke keer een kerkdienst. De thema's waren: zachtheid, tranen, vergeving, elke dag een geschenk, wat is zegen? In de lounge van het hotel was er ruimte om even mens te zijn. Met tranen, hoop, onmacht, humor, hooggespannen verwachting, gebed, kaarsjes en muziek. Mensen brachten zelf verzoeknummers voor muziek in. Er zaten atheïsten, katholieken, protestanten, moslims, een boeddhist en een enkele agnost. Het was opmerkelijk dat bijna iedereen die geen dienst had, naar de kerk kwam. Bezinning, stilte, gebed, muziek en wellicht recht voor God staan.

Ik heb een opperwachtmeester zien uitvallen tegen een Afghaan met wie hij al meer dan vijftien minuten in discussie was geweest over zijn smoezen en valse documenten. (Ook tolken vielen af en toe uit hun rol en gingen in discussie met vluchtelingen, zonder vertaling; maar het was voor iedereen wel duidelijk wat er gebeurde.) Het was misschien niet professioneel, maar wel menselijk. Ik voelde de wanhoop aan beide kanten. Ook ik had daar last van en reageerde vanuit tegenoverdracht. 's Avonds vroeg die opperwachtmeester wat ik hierover te zeggen had, alsof hij om de absolutie vroeg, alsof ik zijn geweten was. Maar waarom vroeg hij dat uitgerekend aan mij? Opmerkelijk was ook dat er marechaussees waren die hun werk deden zoals dat van hen verlangd werd maar die daarna, in hun eigen tijd, als hulpverlener aan de slag gingen: eten uitdelen, naar verhalen luisteren, als vrijwilliger mee op de bootjes. Een ander voorbeeld is dat ik een wachtmeester, nadat hij evident was voorgelogen, met de handen en zijn hele lichaam afwerende gebaren zag maken. Hij stond op, verhief zijn stem en zei: 'End of discussion! Go away! Go in the line!' Hij sloot zijn ogen en wendde zijn gezicht af. De ontmaskering van de leugen werd tegelijk ook zijn eigen ontmaskering, er was iets stukgegaan in hem. Hij kon er niet meer tegen. Het systeem van registratie en in kaart brengen van vluchtelingenstromen maakt dat de uitvoerbaar van de regels zelf ontmenselijkt dreigt te raken. Later kwam hij op mijn hotelkamer en huilde zachtjes: 'Ik ben een vreselijk mens. Ik moet spelen voor God. Ik kan mensenlevens ruïneren. En dat doe ik ook.' Hij zag er enorm tegen op om dit later aan zijn kinderen te vertellen. We hebben de schade aan zijn ziel proberen te repareren door een kaarsje aan te steken en gewoon een aantal minuten stil te zijn. De tranen in zijn ogen welden op. We concludeerden dat hij gewoon een mens is die met vallen en opstaan probeert zich overeind te houden in een situatie die uiterst ingewikkeld is, in een systeem dat geen raad weet met de ellende en de politieke onmacht.

Getuige zijn van onmacht

Als geestelijk verzorger mocht ik getuige zijn van de professionaliteit en onmacht bij deze mensen die uitvoeren wat politici en ambtenaren bedenken. Ik zag hun boosheid en frustratie, maar ook hun bereidwilligheid om te helpen, hun kameraadschap en de typische ironie die kenmerkend is voor Nederlanders. Ik was getuige van hun geklaag en hun zwarte humor, maar ook van hun blijdschap om een kind dat weer verenigd werd met de ouders. Het meest in het oog sprong toch wel de onmacht, die zij 'graag' met mij deelden vanuit het vermoeden dat ik er als geestelijk verzorger begrip voor had. Ik heb deze werkbezoeken ervaren als een professionele en persoonlijke verrijking. Het is geestelijke verzorging op plaatsen waar het er toe doet, waar mensen geconfronteerd worden met de grenzen van het bestaan, waar doden vallen, kinderen verdrukt worden of verdrinken, waar mensen gaan twifelen aan de zin van het leven, waar het onrecht in grote zwarte letters wordt geschreven. Mariniers en marechaussees spraken over wat het met hun ziel deed. Impliciet komt steeds de Onuitspreekbare ter sprake. Dat gebeurt nogal eens zonder dat men het in de gaten heeft. Ook op persoonlijk vlak heeft het mij geraakt. Eens te meer besef ik hoe goed wij het hebben, in ons land, in Europa, en hoe vrij wij zijn. Ik besef weer dat de randvoorwaarden die wij in ons leven normaal vinden, voor driekwart van de wereldbevolking helemaal niet normaal zijn. Ik werd er nederiger van, dankbaarder ook. En naar mijn kinderen iets belerender. Overigens: ik leg de laatste hand aan dit stuk in een kantoortje in Gao, Mali, Afrika. Buiten is het 48 graden in de schaduw. Hier gaat de luchtmobiele brigade de poort uit om de vrede te dienen in dit land. Het is een bijzondere baan, steeds getuige mogen zijn van onmacht en van medemenselijkheid.

Ds André de Oude is krijgsmachtpredikant bij de Koninklijke Marechaussee. af.d.oude@mindef.nl